

Vækst og **Bæredygtig Udvikling**

Opsamling på Teknologirådets idéseminar den 16. august 2001

TEKNOLOGI-RÅDET

Indledning

Teknologirådet planlægger med sit projekt ”Vækst og bæredygtig udvikling” at afholde tre borgerhøringer i forskellige dele af landet. Ambitionen med projektet er at skabe dialog om sammenhængen mellem på den ene side danskernes privatforbrug og på den anden side målet om en bæredygtig udvikling. Målet er at indhente konkrete bud fra borgere på en bæredygtig udvikling i det private forbrug og hvilke midler, der kan/skal tages i anvendelse for at nå dertil.

Torsdag den 16. august inviterede Teknologirådet en række sagkyndige indenfor forskellige områder til et idéseminar om projektet. Formålet med seminaret var at diskutere udmøntningen af rammen for projektets indhold og fremgangsmåde, for på den måde at kvalificere og videreudvikle idéerne på baggrund af viden og erfaringer. En central udfordring for projektet er hvordan den hidtidige lidt abstrakte bæredygtigheds-debat løftes ud af de vante rammer og konkretiseres i en form og med et indhold, der fokuserer på det private forbrugs rolle. En debat der derved kan være vedkommende for den interesserede borger, f.eks. ved at inddrage betydningen af borgerens individuelle valg.

Seminardagen startede med en generel diskussion af den fremsendte projektbeskrivelse efterfulgt af oplæg som var forberedt af tre af seminarets deltagere. Om eftermiddagen blev deltagerne fordelt i tre grupper, der hver især diskuterede og kom med forslag med udgangspunkt i en række spørgsmål formuleret af Teknologirådet. Dagen blev sluttet af med en præsentation af de enkelte gruppers forslag.

Denne opsamling på idéseminaret indeholder et kort resumé af de tre oplæg samt en beskrivelse af de kommentarer og idéer som fremkom under den indledende diskussion og det senere gruppearbejde. Efter opsamlingen følger de overheads som blev anvendt under oplæggene, programmet for dagen (inklusive de spørgsmål som hver gruppe forholdt sig til) samt en liste over seminarets deltagere.

Opsamling på seminaret ligger desuden på projektets hjemmeside:

www.tekno.dk/aktiviteter/

Tre oplæg

Borgere og bæredygtig udvikling v. **Jeppe Læssøe, DMU**

Jeppe Læssøe lagde ud med at tilkendegive at på den ene side beundrer han Teknologirådets metoder, men indvendte at de rummer en fare: At Teknologirådet kun laver sæbebobler og ikke får forankret den energi/mobilisering, vores projekter kunne få frem hos borgerne. Han så derudover følgende centrale udfordringer for Teknologirådets projekt:

- Diskussionen om bæredygtighed må bevæge sig ud over miljø-dimensionen. Omdrejningspunktet for handling er ikke miljø men værdier.
- Der er et dilemma mellem på den ene side borgernes interesser – deres personlige værdier/selvrealisering – og på den anden samfundets interesser. Borgernes miljø-engagement er faldet i takt med deres stigende tilfredshed med hvad der gøres fra officiel side. Vi er forblændet af dem, der er engageret. Den sociale norm er ændret, således at i dag er det legalt ikke at være miljøorienteret. Vækst og forbrug er ikke på den politiske dagsorden – ej heller på mediernes dagsorden. Informationskampagnen ”90 til 60 graders-vask” var en succés, men på en lang række andre områder har miljøinformation ikke virket. Der er brug for hele tiden at få vejledning.
- Teknologirådet skal passe på med at se borgerinddragelse som en ”begivenhed”, snarere end en proces. Teknologirådet kan måske lære noget af sådanne initiativer som ”Den fri spiller”, grønne guider, der med deres proces-orientering skaber debat og fælles bearbejdning.

Værdi-diskussion er forudsætningen for forandringer. Snæver miljøtænkning gør diskussionen miljøcentreret, dvs. løser kun miljøets problem. Hvad med borgerens problem? Fra en borgersynsvinkel drejer den mest relevante diskussion sig om livskvalitet. Fx arbejder vi mere end nogensinde, vores fritid er mere aktiv end nogensinde. Borgersynsvinklen er nøglen til borgernes motivation. Konflikterne findes snarere i sammenstødet med den sociale og økonomiske dimension, end indenfor den snævre miljødiskussion.

Miljøverns-departementet i Norge har taget initiativ til bæredygtighed/værdi-agendaen 070605 (se www.07-06-05.com). Her opfordres der til overvejelser om hvad det egentlig er vi gerne vil, herunder hvilke valgmuligheder for vores liv – såsom lavere arbejdstid – et økologisk mere bæredygtigt samfund giver.

Måske bør Teknologirådet lægge op til en mere værdiorienteret debat. Hvad involverer BU af valgmuligheder? Kan vi leve på en anden måde? Det er vigtigt med eksempler – der er eksempler fra Tyskland, hvor nogle har valgt at arbejde mindre. Det afgørende er ikke at komme med færdige svar, men at stille nogle spørgsmål – BU er ikke en videnskabelig diskussion om hvad der er den gode løsning. Der er ingen rigtige eller forkerte svar. Borgeren må aktivt tage stilling til værdirelaterede spørgsmål, og her ville interaktive medier og reality tv muligvis kunne bruges.

Jeppe Læssøe påpegede opfordrede Teknologirådet til at tænke over hvordan den videre proces forankres. For eksempel kunne de Grønne Guider udgøre et netværk som efterfølgende kunne debattere og udbrede projektets resultater.

Jeppe Læssøe advarede mod at tro, at høringsmetoden afskaffer eksperternes dagsorden.

Visionen om vejen til bæredygtig udvikling v. Inge Røpke, DTU

Inge Røpke indledte med følgende diagnose af BU-problematikken:

”Om svaret på bæredygtig udvikling hedder afkobling afhænger af, hvad man ser som udfordringen. Skal vi bare løse vores egne problemer og gøre Danmark bæredygtigt, så er det muligt. Men hvis vi ser vores rigdom som et resultat af, at vi forbruger ressourcer, der egentlig tilhører andre mennesker, så er afkobling sikkert ikke nok. Er udfordringen altså at belastning af miljø og ressourcer hænger sammen med fordelingsproblemet, så skal vi også ændre livsstil. Kamppladsen er netop at blive enige om, hvori udfordringen består. Her er forskerne også uenige.”

Ægte opsparring¹ har været et svært begreb at sælge. Når vi måler på bæredygtighed i forhold til forbrug skulle vi hellere bruge eksempler som fx hvor meget vi stjæler fra andre, når vi køber billig kakao.

Bæredygtig adfærd handler ikke blot om at købe lidt økologisk mælk. Man kan ikke pudse glorien på symbolske områder, når vi ikke får skovlen under flyrejsen, bilen, bøffen, IT-udstyr etc. Det er vigtigt at tematisere de tunge forbrugsområder. ”Symbolhandling” kan blokere for en tematisering af de vigtige problemer, fordi forholdsvis ubetydelige handlinger legitimerer en langt fra bæredygtig generel adfærd: ”vi er da gode til...”, etc.

Teknologirådets projekt må ses som katalysator i en proces for at skabe et lille brud på den onde cirkel. Projektet skal skabe *opmærksomhed*: Finansredegørelsens forudsætning om 2 % vækst om året fører til en fordobling af forbruget om 30-35 år. Hvis folk bliver præsenteret for det perspektiv, ønsker de nok ikke vækst.

Men Teknologirådet skal undgå det moralske korstog og forstå det dilemma, at det er lettere at se frådseriet hos andre end hos en selv. Og at vi socialiseres til et forbrug, som det er svært at aflære. Vi forbruger også fordi vi har mange penge. I stedet kunne vi donere pengene til sundheds- og socialvæsen?

Uden vækst får vi økonomisk tilbageslag og arbejdsløsheden stiger. Sådan lyder det overbevisende argument for at vi skal forbruge for at holde hjulene i gang. Resultatet af at bremse op kan vitterligt blive mindre arbejde. Det stiller os overfor en udfordring. Men hvis vi gerne vil arbejde mindre, kan vi altså løse både miljø- og livskvalitet-problemer på én gang.

Hvordan får man tematiseret bæredygtig adfærd? I relation til miljø og fordeling? I forhold til tunge forbrugsgoder, rejser, IT-udstyr? Forbruget som helhed? Det tematiseres stort set ikke i dag. Asfaltforliget (trafikforliget) og samfundets IT-

¹ Idéen om at miljø kan måles som et gode på linje med andre goder (økonomiske, sociale) har givet anledning til et forslag om at miljø indgår i en samlet national opsparring som kaldes ”ægte opsparring”. Denne størrelse skulle så være en af flere indikatorer på den samlede bæredygtighed.

satsninger medfører et enormt forbrug. Hvordan kan hørings-out-put vise støtte til at politikerne ændrer betingelserne?

Projektet bør skabe opmærksomhed om forbrugsvæksten. Det danske forbrug fordobles de næste 30-35 år. Under hvilke betingelser er det at forbruget vokser? Der er gode grunde til at forbruge så meget – også moralsk gode grunde. For eksempel ses det som en god handling at forære sin samlever et nyt køkken eller en rejse.

Opmærksomhed om disse vilkår kunne fx ske ved at tematisere børn som forbrugere – hvad er det for en forbrugsgeneration, vi uddanner i dag? Røpke mente, at det er afgørende at tematisere markedsøkonomien – ”det er den, der driver det hele”. Hvordan kan projektet sætte fokus på dette?

Forbrug og miljø - formidling af problemstillinger v. Ole Michael Jensen, By & Byg

Ole Michael Jensen gennemgik et eksempel på hvad der har indflydelse på forbrug, fra sine egne undersøgelser af mønstre i energiforbruget i boligområder.

Der er store forskelle i husholdningers energiforbrug. Både boligtype og livsstil spiller ind. Selv hvor forbruget burde være ens, kan der være store forskelle. Men der er tendenser. Tjener man mange penge, vil man bo ordentligt, i store huse med stort varmeforbrug. Familier med mange børn bor også bestemte steder og har højt forbrug på nogle områder.

Ole Michael Jensen skelner mellem tre niveauer i konstituering af vores forbrug: Stil – Livsstil – Livsform:

- *Stil*: en ”krop”, niveauet på hvilket man gerne vil positionere sig i forhold til andre mennesker og fx sender signaler gennem det tøj man går i.
- *Livsstil*: individet der ræsonnerer fornuftigt og fx slukker for vandhanen, når hun børster tænder.
- *Livsform*: koden vi fik med hjemmefra, det vi er socialiseret ind i og som er usynligt for os. Har i høj grad betydning for, hvor og hvordan vi bosætter os.

Kroppen kan vi ikke tale til – den er blot en krop. Vi kan ikke ændre livsformen og de signaler om kulturelt og socialt tilhør, som knytter sig til. Vi kan ændre livsstil ved at tale om og sætte fokus på vores forbrug – fx hvorfor vores forbrug er større end andres.

Sidstnævnte fremgår af et eksempel fra et socialt boligbyggeri, som skulle byforny. I den forbindelse blev der opstillet mål for at spare på energien og opstillet målere i hver lejlighed til formålet. Men målene for at nedsætte ressourceforbrug blev nået inden sanering var gennemført, alene fordi beboerne blev klar over, at der var penge at tjene ved at spare på brusebade osv. Man snakkede om det naboer imellem med den økonomiske gevinst som omdrejningspunkt. For de mindre velbeslåede socialgrupper betyder det at spare penge mere end at gavne miljøet.

Men hvad hvis de besparede penge går til at forbruge på anden måde? Øko-meter I bilen får bilisten til at økonomisere med benzinen – men fortjenesten bruges måske så på rødvin. Hvad er bedst?

Referat fra diskussionen

Nedenfor følger kommentarer og kritik, forslag og gode råd fra dagens diskussion samlet i temaer.

Teknologirådets rolle: Kan Teknologirådet være neutral i spørgsmålet om bæredygtighed og undgå at moralisere?

Teknologirådets udgangspunkt, at rådet ikke vil tilkendegive en bestemt holdning til vækst og bæredygtighed, blev mødt med nogen skepsis af idéseminarets deltagere. Alene ved at sætte ”vækst og bæredygtighed – det private forbrug og miljø” på dagsordenen i borgerhøringer sender Teknologirådet et klart signal om, at dette er en vigtig problemstilling, som borgerne må tage stilling til.

Der blev rejst det spørgsmål, om det overhovedet er klogt at undlade at moralisere netop når det gælder vækst og bæredygtighed. Hvis kernen i bæredygtighedsproblemet er den stigende individualisering, ændrer man ikke noget ved at lade den enkelte frit vælge de områder, hvor han/hun vil opføre sig bæredygtigt. For den enkelte forbruger kan det frie valg desuden indebære et tungt ansvar, og derfor kan en moralsk ”skæren igennem” virke direkte befriende. Omvendt mente mange, at man ikke finder deltagere til en borgerhøring, hvis indholdet er præget af løftede pegefingre og moralske vurderinger af folks adfærd. Der skal findes en form og en balance, som løser dette dilemma.

Det samme gælder spørgsmålet, om vi skal afklare hvilken samfundsmodel vi ønsker, før vi kan drøfte forskellige værktøjer til at fremme en bæredygtig udvikling i det private forbrug.

Er markedsøkonomien så stor en barriere for bæredygtighed, at vi er nødt til at starte her?

Der lader til at være to forskellige veje at gå, og begge bør nok undersøges i projektet: Én hvor man sætter sin lid til, at snilde teknologier kan lade os fortsætte som vi har gjort hidtil, indenfor et kapitalistisk system der tillader stor personlig frihed. Altså hvor fokus er på ”afkobling mellem vækst og bæredygtighed”. Og én, hvor vi søger efter en helt anden samfundsstruktur, som vi har mere tillid til kan skabe det samfund vi drømmer om.

Formentlig kommer disse spørgsmål op helt af sig selv – hvis deltagerkredsen er bred og borgerhøringens form giver plads til det.

Mål og midler: Hvad skal Teknologirådet opnå med projektet – og hvad får borgerne ud af det?

Med dette projekt sætter Teknologirådet en proces i gang hos de borgere, der deltager i høringerne, og det bør sætte spor i lokalsamfundet. Borgerhøringen bør ikke være et one-shot, en enkeltstående begivenhed, som slutter når borgernes idékatalog er afleveret et eller andet sted. Derfor bør der tænkes en forankring af den videre proces ind i projektet.

Denne kommentar fik Teknologirådets projektoplæg fra mange af deltagerne. Både for at påpege muligheden af større effekt af projektet og for at sikre, at projektet gør en forskel til de forsøg og aktiviteter, der i forvejen forsøger at skabe oplysning og debat om vækst og bæredygtighed.

”Der findes allerede en del materiale, der belyser hvad befolkningen mener om bæredygtighed. Et andet formål med borgerhøringerne kunne være at aktivere borgerne”.

”Det er ikke slået fast, hvad bæredygtighed er, og politikere og erhvervsliv beskæftiger sig ikke med det. Det må være et mål at få engageret dem sammen med borgerne i et lokalsamfund. Erhvervslivet har også et stort ansvar – det kan ikke være borgernes opgave alene at ændre forbruget”.

I øvrigt fik Teknologirådet følgende råd:

Med henblik på at forpligte beslutningstagere:

- Forslagene i borgernes idékatalog skal samles op både i Folketinget og af de lokale politikere og beslutningstagere – amter og kommuner. Også erhvervslivet kan inddrages.
- Modtagerne af idékataloget bør være aftalt på forhånd. Fx Svend Auken og Venstres kandidat til miljøministerposten (Hans Christian Schmidt).
- Teknologirådet bør inddrage aktører fra erhvervslivet i projektet – foruden eksperter, myndigheder mm. (Konkret blev der peget på en repræsentant fra projekt ”Grønt teknologisk fremsyn” i Erhvervsministeriet).

At forankre projektet med henblik på at øge effekten:

- Der bør udarbejdes en strategi for at bringe stafetten videre fra høringerne. Bl.a. kan markedsføring/medieomtale af høringerne bringe resultaterne længe ud end til deltagerne og modtagere af idékataloget.
- Man kunne få lokale grupper til at løfte opgaven. Eventuelt ved at danne et netværk omkring Teknologirådets projekt. Grønne guider kunne være en mulighed.
- Deltagerne i borgerhøringerne kan fortsætte efterfølgende i lokale projekter.
- Idékataloget bør indeholde konkrete og handlingsrettede forslag, fx:
 - trafiksystemet skal indrettes på den og den måde
 - vi vil inddrages mere i disse beslutninger

- vi vil hellere have mere fritid end øge vores forbrug

Borgernes motivation – hvordan engageres borgerne i emnet?

Et andet meget diskuteret tema var, hvordan man får (potentielle) høringsborgere til at engagere sig i spørgsmålet om vækst og bæredygtig udvikling. Hvordan bliver projektets emne så vedkommende og vigtigt for et bredt udsnit af borgere?

”Hvorfor er dette vigtigt for mig – hvorfor skal jeg gå til høring og ikke til et Agenda 21 møde?”

Flere mente, at motivationen er tæt forbundet med, hvad borgeren *får ud af* at gå til høringen.

- For deltagerne skal der være en klar og synlig effekt af borgerhøringerne. Der skal være mærkbare resultater og et personligt udbytte. Det vil fx gøre rekruttering lettere, hvis det på forhånd er aftalt, at Svend Auken personligt vil modtage borgernes idékatalog.

- Det skal være helt klart hvilken rolle deltagerne spiller – og hvilke ikke. Af invitations-brevet til borgerne bør et centralt element være ikke blot at borgeren har en rolle – men også at borgeren på nogle områder ikke har en rolle. At der er ting og forhold, vilkår for borgerens liv, som er uden for borgerens beslutningsgrundlag. Og som borgeren derfor ikke kan/skal tage stilling til.

Udfordringen ligger i at få fat i andre borgere end dem, der i forvejen interesserer sig for emnet og deltager i debatten. Mange er blevet trætte af at høre de samme argumenter om og om igen. Det er ”vigtigt at gøre disse møder til noget andet. At diskutere noget andet, få fat i nogle andre, give det en anden form. De hidtidige møder har ikke været præget af borgernes deltagelse i debatten – debatten har været præget af de sædvanlige koryfæer.”

Det blev nævnt, at det at folk i almindelighed er tilfredse med den indsats, der gøres for miljøet, udgør en hæmsko for engagementet i projektets emne. De fleste vil hellere tilbringe en lørdag i familiens skød end tage til høring.

Andre var mere optimistiske mht. borgernes nysgerrighed og interesse: ”Folk vil gerne op af stolen – 800.000 går til aftenskoleundervisning.”

Der blev givet nogle råd til, hvordan man kan ”tænde” folks engagement i høringerne om vækst og bæredygtig udvikling:

- Borgerne mangler medindflydelse – høringerne giver ”det tavse flertal” stemme.
- Spille på, at projektet giver borgerne lejlighed til at træde ind i et globalt fællesskab.
- Give identifikationsmuligheder.
- Man kan kunne gøre bæredygtighed til en hobby. Give folk nogle værktøjer med hjem, eller et kursus i ”Hvordan indretter jeg mig mindre miljøbelastende”?
- Eksempler på, at det nytter at deltage i miljøaktiviteter kan virke motiverende.

- Markedsføring i lokale medier (lokalaviser, lokalradio etc.) kan gøre borgerne opmærksomme på emnet og på høringen.

Borgerhøringer kontra oplevelser

Der blev også stillet det spørgsmål, om borgerhøringer er den bedste måde at skabe oplysning og debat om vækst og bæredygtighed. I dag søger folk oplevelser og underholdning – måske kunne man tænke sådanne elementer ind i høringen eller de aktiviteter, der kan ske op til og efter høringerne.

Det blev foreslået, at man kunne lave en fest, arrangeret af deltagerne i festen. En dommerkomité skulle give ”bæredygtighedspoint” – bedømt på såvel social, økonomisk som økologisk bæredygtighed. Festarrangørerne kunne også være Marianne Jelved og Svend Auken, og festen kunne transmitteres via TV, og ligeledes blive bedømt af dommerkomité.

Andre fastholdt dog høringsmodellen. En høring har den oplagte fordel, at politikerne bliver nødt til at lytte til borgerne, som får mulighed for at lægge problemerne frem på deres måde.

Timing

Flere gjorde opmærksom på, at det at afholde høringerne op til kommunalvalget sandsynligvis vil skabe flere problemer end det løser. Det er svært at få mediernes opmærksomhed midt i en valgkamperperiode. Også for borgerne er der mange tilbud i den tid. Undgå at lægge høringerne på tidspunkter, hvor de konkurrerer om opmærksomheden med andre tilbud til borgerne.

Indhold: Hvilken vinkel bør der lægges på projektet – hvilke problemstillinger skal tages op?

Bæredygtighed er et omdiskuteret og upræcist begreb. Det afspejlede diskussionerne på idéseminaret på den måde, at der var nogen flakken rundt om, hvordan man konkret behandler vækst og bæredygtighed. Overordnet set er forbruget og forbrugsvæksten det centrale problem i forhold til at nå til en mere bæredygtig udvikling, mente de fleste.

Flere tog tråden op fra Inge Røpkes oplæg: Det er afgørende at nå videre end til symbolhandlinger. ”Borgerne skal ikke overtales til at købe økologisk for at købe aflad. Sådanne handlinger, som at købe økologisk, batter ikke i en større bæredygtighedssammenhæng. Det der er brug for, er at se på fx den samlede sammensætning af forbrug, en anderledes miljømærkning eller overtræk af det økologiske råderum.”

Nogle understregede vigtigheden af det globale aspekt – fx, ”hvor meget børnearbejde putter vi i indkøbskurven?”

Begrebet ”vækst” blev foreslået nuanceret: ”Vækst er ikke altid godt. Det er godt at barnet vokser, men ikke at vokse sig fed. Er ”vækst” i forbruget af økologiske varer positivt?”

Andre bemærkede, at vækst ikke kun kan beskrives i kvantitative termer men også i kvalitative. Fx snilde teknologier eller andre måder at organisere samfundet på. Endvidere er det vigtigt ikke kun at tale om begrænsninger i forbindelse med ’vækst’, men også om at nye værdier kan opstå – såsom mere fritid eller et renere miljø.

Det blev foreslået, at diskussionen om, hvorvidt vi kan bryde sammenhængen mellem vækst og miljø/ressourcebelastning (afkobling) bliver det helt grundlæggende omdrejningspunkt for høringerne. I så fald må det afklares, om diskussionen om markedsøkonomi/kapitalisme eller ej skal gøres eksplicit på høringerne.

Værdier

I oplægget til idéseminaret havde Teknologirådet stillet spørgsmålet: ”Hvordan tackles de ideologiske forskelle, der ligger bag synspunkter om bæredygtig udvikling (så fx fronter undgås)? I hvilken udstrækning er det muligt at tilstræbe enighed om valg af vej at gå på trods af eventuelle uenigheder om værdierne bag?”

Der blev talt om det vigtige i at undersøge, om uenigheder omkring bæredygtighed stammer fra værdimæssige forskelle. En sådan erkendelse kan føre til, at man forstår hinanden bedre og kan bevæge sig videre til at diskutere, hvordan der bliver plads til alle, trods uenigheder.

”Det Gode Liv” kunne gøres til omdrejningspunkt for diskussionerne:

- Man kunne opstarte diskussioner (på borgerhøringer) med spørgsmål som: ”Er du tilfreds med din måde at leve på? Vil du tjene flere penge eller have mere tid? Har du brug for det dobbelte om 30 år?”. Andre foreslog at starte med mere brede spørgsmål: ”Hvad er dine livsværdier?”
- Man kunne undersøge om visionen om vækst egentlig er i trit med borgerne værdier. Der er et stigende pres for at være engageret alle steder – arbejdsliv og fritid. Nogle synes måske, at de lever for at arbejde snarere end omvendt. De drømmer om at komme væk fra arbejdsmarkedet, ”når jeg bliver 50 år, køber jeg en gård...” Der kan være en pointe i at tage udgangspunkt i ambivalensen overfor ansvar for miljø og den måde vi lever på.
- Det er vigtigt at få integreret miljødiskussionen i den standende debat om livskvalitet. Forbruget er indlejret i hverdagslivets værdier. Det kunne gøres ved at spørge, hvorfor det er så vigtigt at varer og ydelser skal være så billige som muligt – hvad kunne man få for bare lidt ekstra penge?
- Det skal problematiseres, at det kun er økonomi, der virker som incitament for bæredygtighed, og hvad problemerne evt. er ved dette.

Det blev påpeget, at diskussionen om bæredygtighed må bevæge sig ud over den enkeltes ønsker for sit eget liv. Ansvar for andre mennesker spiller ind: ”Bære-

dygtighed handler om det gode liv og ansvar – vores nuværende livsstil og konsekvenserne for fremtidige liv”:

- Det er vigtigt at få fat i de mennesker, der er optaget af det gode liv, men mindre optaget af miljøet, og tematisere sammenhængen mellem personlige ønsker og ansvar for andre.
- Der er mange forskellige opfattelser af det gode liv. Måske ville det være svært at nyde det gode liv, hvis man vidste hvad det er på bekostning af?
- Deltagerne er både forbrugere, som varetager egen velfærd, og borgere i et samfund, hvor vi har en vis indflydelse på betingelserne for at leve i dette samfund. Siden bæredygtighed er et fælles anliggende må høringerne udformes sådan, at deltagerne tager rollen som borgere i et demokratisk samfund på sig. Selve skismaet imellem de to roller kan også diskuteres af borgerne selv. Arbejdsdelingen mellem samfundet og den enkelte skal tilsvarende sættes til diskussion, givet at ikke kun individuelle betingelser, men også kollektive betingelser er betydende for forbrug.
- Det er vigtigt at tage fat på hvad borgeren egentlig *bør* tage ansvar for at ændre, eller kan *forventes* at tage ansvar for. Er det for eksempel op til forbrugeren at sikre rene eller sikre fødevarer?

Hvordan skal vækst og bæredygtighed formidles forud for og på borgerhøringerne?

Projektets idé om at bruge cases og eksempler til at illustrere sammenhængen mellem det private forbrug og miljø- og ressourcebelastning blev bakket op på idéseminaret. Muligheden af at bruge scenarier, billeder der viser fremtidige konsekvenserne af vore handlinger i dag, blev også nævnt.

En vigtig gevinst ved såvel cases som scenarier er, at de konkretiserer og synliggør et diffust problem. Scenarier har en særlig styrke, hvis man vil være neutral – de udgør et spillerum hvori borgerne får mulighed for at diskutere, hvordan de vil leve indenfor eventuelle miljømæssige begrænsninger. Men uden at de behøver at diskutere, hvad bæredygtighed er.

Det blev diskuteret, om udgangspunktet skulle være i miljøet, eller i menneskers hverdagsliv – jf. diskussionen om værdier og nødvendigheden af at koble diskussioner om livskvalitet med miljø/bæredygtighed: ”*Hvad gør dig glad i dag? – hvad gør os glade i morgen?*”

Nogle fastholdt, at udgangspunktet *må* være, at vi belaster miljøet med vores forbrug på den og den måde. Andre insisterede på behovet for at skifte fokus – det konkrete udgangspunkt kunne ligeså godt være sundhed.

Flere gav udtryk for, at de mente at *synligheden* af relationen mellem (vækst i) forbrug og bæredygtighed er afgørende: Hvor går smertetærsklen for, hvad folk vil være med på? Og den anden vej: Hvad er konsekvensen af handlinger eller mangel på handlinger?

”Vi mangler præcise billeder af begge dele, og derfor er det uklart hvad folk egentlig ønsker, givet de muligheder og de konsekvenser, det har. Fx tager politikerne det for givet, at vi vil have vækst og forbrugsfest. Men er det egentlig det, folk ønsker?”

Der blev givet en række bud på hvilke problemstillinger og sammenhænge, som cases kan belyse:

- Mangel på tid og forbrug kunne illustreres i konteksten ”Hvordan løser vi vores mangel på tid?”
- Forbrug og livsstil: Fordomme om, at det er ubekvemmt at leve bæredygtigt, kunne måske nedbrydes ved at bruge virkelige eksempler med mennesker, der har valgt at leve bæredygtigt. Man kunne vise, hvor langt man kan nå med lidt.
- Cases bør give redskaber til værdi-diskussioner. For eksempel kan det vises hvordan forbruget er indlejret i hverdagslivets værdier – børn skal klare sig i IT-samfundet, så de har behov for en computer.
- Det er bestemte, store forbrugsting, der virkelig batter – bilen, IT-udstyr (telefoner, etc.), rejser, etc. Måske kunne cases illustrere hvad der er de store syndere? Hvor den tunge forbrugsvækst ligger? Hvad der skal til for at flytte forbruget? Hvilke steder vi ønsker væksten? Dette ville belyse forbrugsdynamikker – hvorfor forbruger vi? (fx: arbejdslivets indflydelse, kompetence, egen og børns, gaver).
- Hvordan anskueliggøre at vækst og fremgang ikke er synonyme? At have som mål at *afskaffe* vækst går ikke – det er tabu. Det er derfor der i stedet er lagt op til en afkobling mellem vækst og bæredygtighed. Måske er en mulighed er at skabe scenarier som viser forskellige former for vækst? Måske kan man kombinere debatten om effektiviseringsmetoder med, at vi har fået nok af visse former for forbrug.
- Kan man komme ind bag ved begrebet vækst og gøre det tydeligt, at der findes måder at skabe økonomisk vækst, som ikke truer ressourcerne og miljøet – og dermed illustrere at der ikke er tale om et ”nej” til økonomisk vækst, men et ”nej” til vækst der forbruger ikke-fornybare ressourcer og skaber forurening?

Af andre kommentarer og gode råd til formidling kan nævnes:

- Teknologirådet bør gøre en dyd af synlighed. Hvad er bedst? At rejse verden rundt eller donere penge til sundhedsvæsen?
- Undgå at moralisere ved fx at sætte to rejser overfor hinanden, hvor den ene er meget ressourcekrævende. Debat og handling skal være drevet af lyst snarere end moraliseringen. Folk rejser måske, fordi de føler det er nødvendigt for at holde sammen på familien. De vil ikke have at vide, at de opfører sig forkert.
- Det miljømæssige og det sociale bør kombineres og bruges i diskussionen som løftestang for hinanden. Et eksempel kunne handle om hvordan det kan være at forbruget vokser, og illustrere at der ikke er tale om sløsethed

eller ond vilje. Et andet eksempel kunne belyse at forbrug ikke nødvendigvis er dårligt – der er dårlige og gode typer forbrug.

- En præsentation af forskellige fremtidsscenerier kan sætte kød og blod på ansvarsdiskussionen: Givet at det-og-det er betingelserne og konsekvenserne, hvad vil vi så gerne have at politikerne gør?
- På høringerne kunne man vælge at bruge eksperter som ressourcepersoner, som borgerne kunne tilkalde, når de ønskede at stille nogle spørgsmål. Eksperterne skulle altså ikke give på forhånd definerede oplæg. Derved opnår man ekspertstøtte der hvor borgerne har brug for det, i stedet for at lade eksperterne definere grundlaget for borgernes debat.

Forslag til konkrete cases:

- Case om en grillaften – hvordan ser den ud mht. bæredygtighed i hhv. Herning, Odense, Glostrup? Siden projektet kommer til at forløbe i perioden lige op til jul er der en pointe i at bruge juleaftensmiddagen i stedet. En anden mulighed var at illustrere miljøbelastningen ved et frisør-besøg.
- Man kunne tage kød-forbruget som eksempel på miljø/ressourceproblem.
- Den forøgede genanvendelse ved affaldssortering på Nørrebro kunne lanceres som en succeshistorie, der også har positive sociale aspekter.
- Man kunne inddrage diskussionen om det gode liv ved at tage nogle konkrete ”gode liv” og illustrere deres meget forskellige konsekvenser for miljøet.
- I eksemplet ”hvordan køber vi ind og hvorfor?” kan borgerne blive bevidste om hvilke faktorer der påvirker deres forbrug.

Andre forslag til udgangspunkter der er noget andet end vækst i forbrug og miljø/bæredygtighed – i emner, der optager folk i deres dagligdag, fx:

- fødevarer
- daglig transport
- boligforhold

Det blev diskuteret om en lokal vinkel på cases er hensigtsmæssig. På den ene side medfører det nærhed og konkrethed, på den anden kan perspektivet blive for snævert; desuden kan det valgte lokale problem vise sig at være slidt op/diskuteret for tit i lokalsamfundet.

Faren ved at lade høringsdiskussionen være en generel samfundsdiskussion er på den anden side en ansvarsforskydelse: ”Det er de andre der skal ændre på deres adfærd”.

Projektet må finde en balance mellem det lokale, det nationale – og måske endda det globale niveau.

Overheads fra oplæg

Jeppe Læssøe
Danmarks Miljøundersøgelser
Afdeling for Systemanalyse

Borgernes engagement

- **Mindre bekymring:**
 - 1987: 77% “meget bekymrede” for forureningen
 - 1999: 40% “ “
- **Større tillid til miljøindsatsen:**
 - på skala fra 1 (= helt uenig) til (helt enig):
 - 1991: 2,24
 - 2000: 3,61
- **Mindre interesse for miljøinformation:**
 - 2/3 af danskerne: “Ja, jeg ved nok”
 - på skala fra 1 (= helt uenig) til (helt enig):
 - Udsagn: læser sjældent og ser udsendelser om miljø:
 - 1991: 2,57
 - 1999: 3,42

www.07-06-05.com - Microsoft Internet Explorer

Filer Rediger Vis Foretrukne Funksjoner Hjelp

Tilbake Søg Foretrukne Oversikt

Adresse http://www.07-06-05.com/frameset.asp

7-9-2001 1369 www.07-06-05.com Tid for forandring.

Hovedsiden
Bakgrunn
Del ideer
Skriv under
Hva skjer?
Arkiv

Bakgrunn for 07.06.05

Historien bak 07-06-05
Idéen om prosjektet som har fått navnet 07-06-05 oppsto på et seminar der ca. 100 mennesker deltok som enkeltpersoner - fra media, offentlige institusjoner, næringslivet og miljøbevegelsen. Tema for seminaret var tanker og visjoner for et nytt årtusen. [mer](#)

Igangsettere
"100-årssamtalen" var navnet på seminaret der 07-06-05 oppstod. Dette var et samarrangement mellom [Norge2000](#), [Miljøverndepartementet](#), [Kommunenes Sentralforbund](#), [Miljøheimevernet](#) og [Verdikommisjonen](#). Arrangementet var lagt opp som et visjonsverksted over 2 dager. [mer](#)

Hva 07-06-05 er:
Det er en **invitasjon** - til å tenke, diskutere og planlegge de forandringer vi som mennesker ønsker å gjøre, en mulighet for å frigjøre de kreftene hver enkelt bærer i seg og samle den på en måte som gir retning, tydelighet og fellesskap. [mer](#)

Hele Erklæringen bak 07-06-05
Vi som står bak 07-06-05 ønsker å invitere deg med på en tanke som kan bli stor, annerledes, overraskende og viktig. [mer](#)

Derfor 07-06-05

http://www.07-06-05.com/bak-norge2000.asp

Start Internet

www.07-06-05...

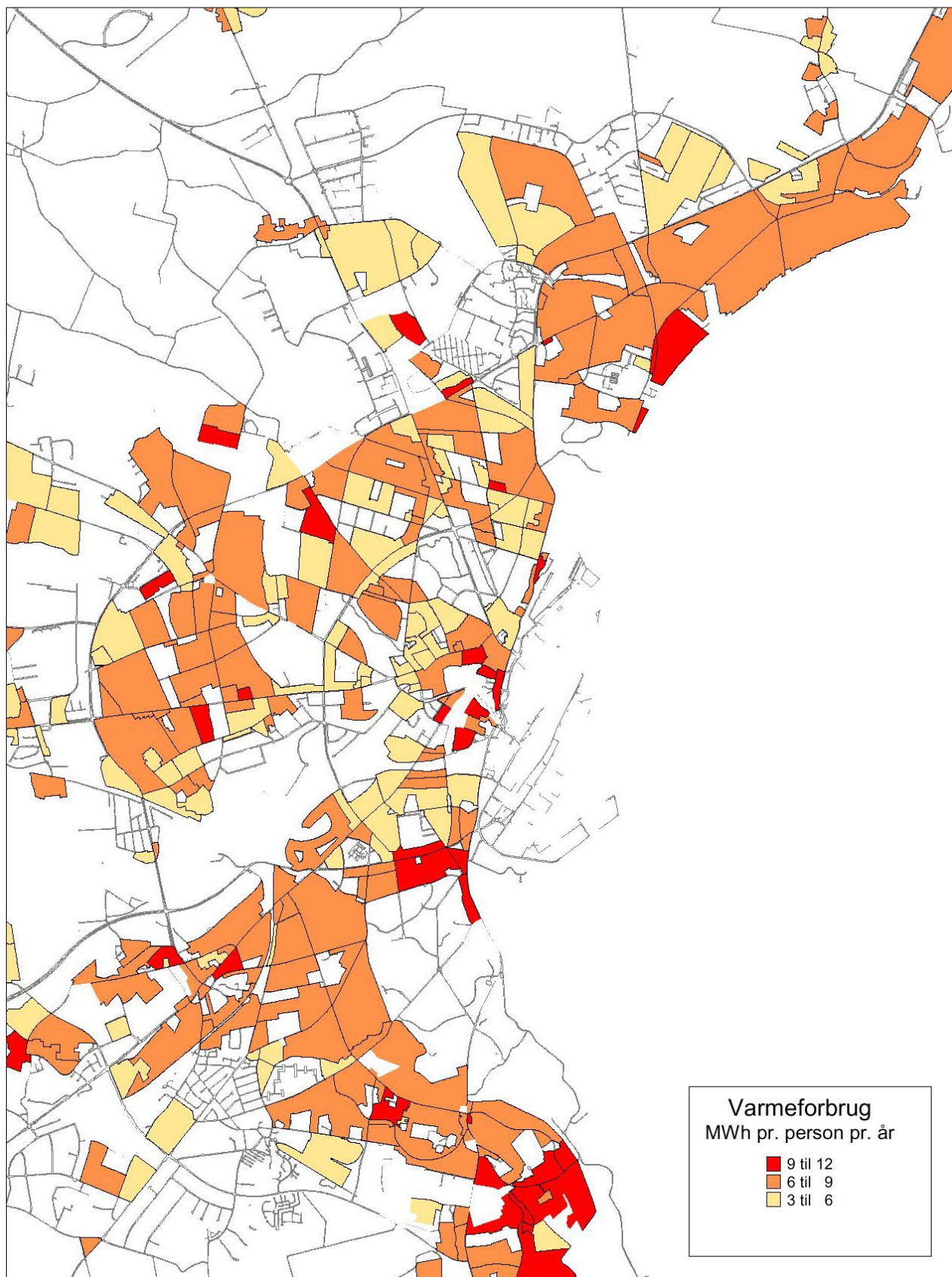
10:36

Overheads fra oplæg

Ole Michael Jensen

By og Byg

Varmeforbrug i boligområder i Århus

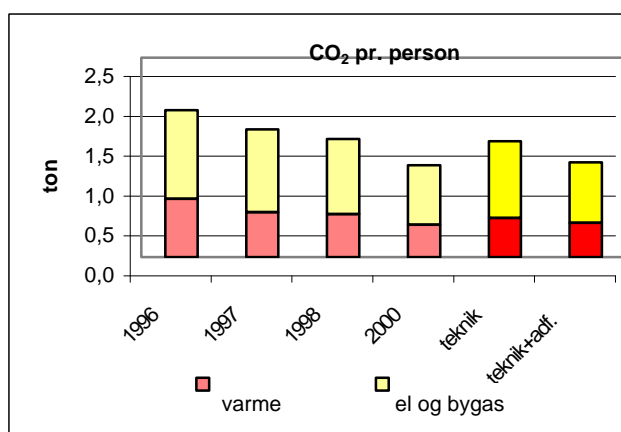
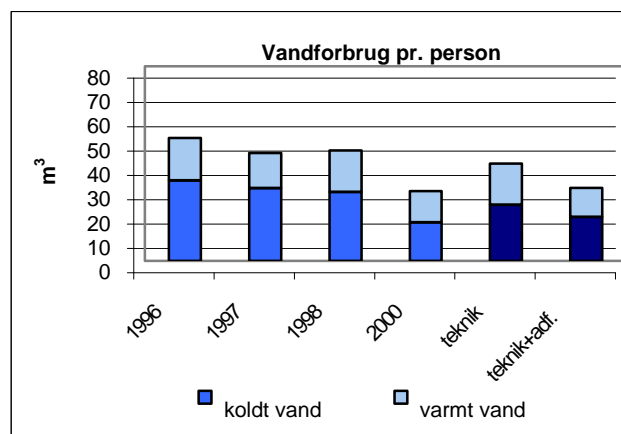
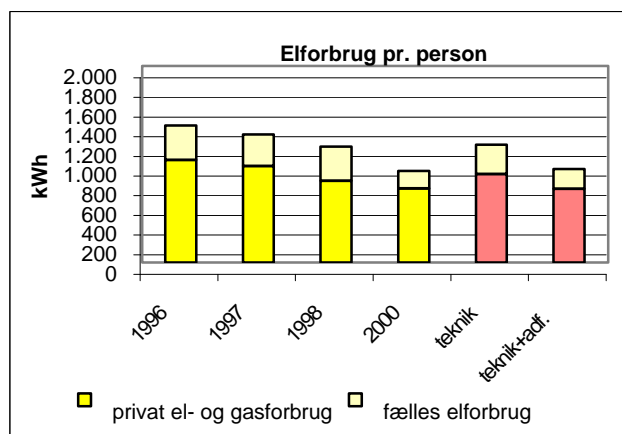
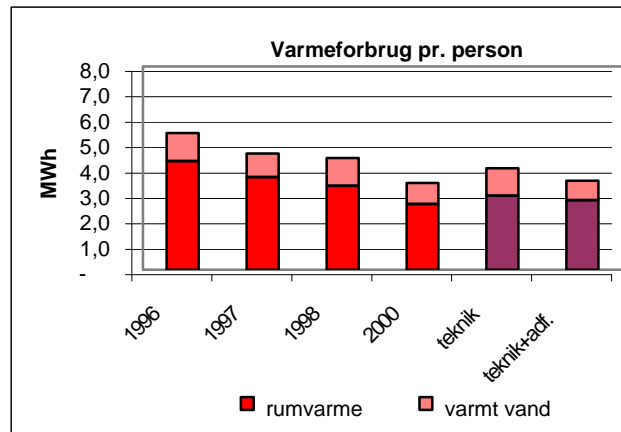
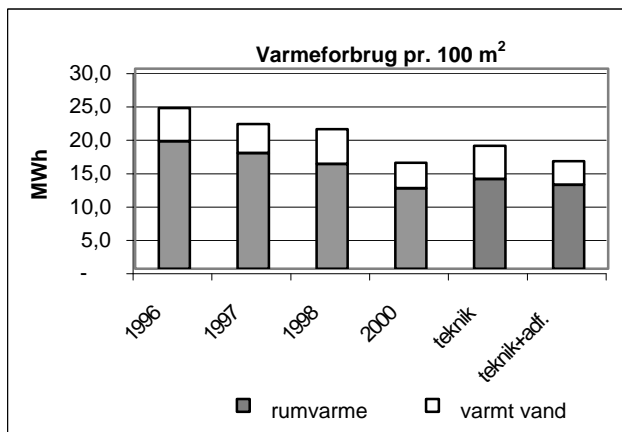

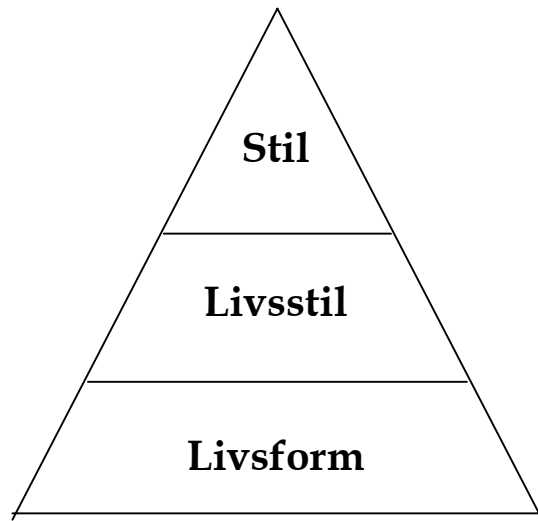
Grønt Regnskab 1998

Carl Plougsvej budget

BASIS-grafer

Overheads fra oplæg

Inge Røpke

Danmarks Tekniske Universitet
Institut for Produktion og Ledelse

1. Hvad er udfordringen?

Afgørende for om afkobling er tilstrækkeligt.

Lever vi på bekostning af andre?

Kampplads om begrebsliggørelse / forståelse
- ikke et spørgsmål om oplysning.

Stort udbud af legitimerende teori.

Modvægt: eksempler?

Problem: komplekse mekanismer.

Debat om ægte opsparring for abstrakt.

Synliggørelse gennem fysiske mål -
kan det hjælpe

2. Tematisering af bæredygtig adfærd.

Gloriepudsning gennem symbolhandlinger
(der er udmærkede i sig selv!)

contra de tunge forbrugsområder

(bøffen, bilen og boligen

- og rejser, IT-udstyr osv.).

Se det som et lille skridt i retning af at få forbruget som sådan på
dagsordenen.

3. Ansvar.

Hønen og ægget:
forbrugerne handler under givne betingelser
(der er stærkt kontraproduktive for bæredygtigt forbrug)

- men politikerne kan kun ændre betingelserne, hvis forbrugerne som borgere støtter det.

Projektet kan have katalysator-rolle for små brud på den onde cirkel.

Synliggør fordelingsspørgsmålet internt i DK: vi har ikke alle lige meget ansvar.

4. Skabe opmærksomhed.

Abstrakt: Ønsker vi fordobling af forbruget på 30 - 35 år?

Hvad består den konkrete forbrugsvækst i?

Prøv at se bjælken i eget øje

- og forstå hvorfor den er der.

Eksempler på forbrugsdynamikker
(makro, mikro, meso).

Socialiseringen af børn til forbrugere.

5. Det vilde...

Tjen færre penge.

Hvad skal vi gøre med tiloversblevne penge?

Samle ind til folkeskolen og sundhedsvæsenet?

Projekt Vækst og bæredygtig udvikling Idéseminar den 16. august 2001, Teknologirådet

Program

kl. 9.00 – 10.00

Kaffe & brød

Kort præsentation af deltagerne samt af Teknologirådets projekt. Umiddelbare kommentarer fra deltagerne til projektets beskrivelse.

kl. 10 – 11.00

Tre deltageroplæg (å 15 min.) efterfulgt af evt. korte, opklarende spørgsmål og kommentarer

Bemærk at de spørgsmål der er angivet nedenfor hver taler blot var ment som inspiration til talerens oplæg.

Borgere og bæredygtig udvikling v. Jeppe Læssøe, DMU

Hvordan bringe debatten om bæredygtighed videre? Hvilke centrale problemstillinger kan være relevante at afprøve i en bredere borger-sammenhæng? Hvordan fokusere og gøre den hidtidige lidt abstrakte debat vedkommende for borgere?

Hvordan appellerer vi til borgeren som samfundsborger og ikke alene som forbruger? Hvordan mobiliseres samfundsborgeren og de muligheder, borgere har for at øve indflydelse ud over egen velfærd?

Er information og viden om vores miljø- og ressourcebelastning nok til at vi ændrer adfærd? Hvad skal der til for at vi kan handle til fordel for miljø og begrænser ressourceforbruget - sådan som vi ofte ønsker at handle, men ikke gør?

Antonigade 4
DK - 1106 København

Tel. +45 33 32 05 03
Fax +45 33 91 05 09

www.tekno.dk
tekno@tekno.dk

Giro (1199) 8 51 07 68

Teknologirådet
har til opgave at:

fremme
teknologidebatten

vurdere teknologiens
muligheder og
konsekvenser

rådgive Folketinget
og regeringen

Visionen om vejen til bæredygtig udvikling v. Inge Røpke, DTU

Hvordan udfordre antagelser om forholdet mellem vækst og bæredygtighed i et privatforbrugs-perspektiv? I hvilken udstrækning er visionen om en afkobling mellem økonomisk vækst og miljø- og ressourcebelastning holdbar?

Hvordan kan man tydeliggøre, at præmisser (og værdier) er afgørende for de konklusioner man når? Og er det nødvendigt for borgeren at kende disse præmisser (og værdier) for at kunne tage stilling til en vej/strategi for bæredygtig udvikling på miljøområdet?

Hvilken operationaliseringsform af begrebet bæredygtig udvikling har borgerne brug for? Hvordan kan data om input vi tilegner os fra naturen omsættes i handlingsmuligheder for borgerne?

Hvordan kan man rejse spørgsmålet om, hvem der skal tage ansvaret for at det nationale forbrug tager globale hensyn?

Forbrug og miljø - formidling af problemstillinger v. Ole Michael Jensen, By & Byg

Cases som måde til at illustrere problemstillinger i privatforbrug og miljø- og ressourcebelastning på? – med energiforbrug (og evt. affaldsproduktion) som eksempel. Hvilke faktorer spiller ind på vores måde at forbruge? Forskellighed i forbrugsvaner, fx som følge af livsstil og livsvaner? Og hvordan kan vi bruge denne viden i forsøget på at udbrede debatten om bæredygtig udvikling til også at involvere den interesserede borger?

kl. 11.00 – 12.30

Diskussion i tre temagrupper

(Alle tre grupper behandlede hvert enkelt tema)

a. Forskellige veje at gå – forskellige værdier bag

Hvordan betone at mål om bæredygtig udvikling også handler om hvilket samfund, vi vil have? Om individuelle og samfundsmæssige værdier? Hvordan tackles de ideologiske forskelle, der ligger bag synspunkter om bæredygtig udvikling (så fx fronter undgås)? I hvilken udstrækning er det muligt at fokusere på at tilstræbe enighed om valg af vej at gå på trods af eventuelle uenigheder om værdierne bag? Hvordan lægge op til en vurdering af rolle- og

ansvarsfordelingen mellem borgerne og deres politikere? Hvordan inddrages det globale perspektiv uden at det bliver for abstrakt og uvedkommende?

b. Borgerne ind i debatten om bæredygtig udvikling

Hvad fortæller hidtidige erfaringer med borgerinvolvering på miljøområdet? Hvordan håndtere usikkerheden om hvad der er bæredygtig udvikling, således at usikkerheden ikke skaber ligegyldighed hos borgerne? At synliggøre den miljøindsats, som borgerne allerede bidrager med (fx affaldshåndtering), kunne det være en metode til at motivere borgerne til at deltage i debatten – og til selv at være aktive i at fremme bæredygtighed? Hvordan appelleres til borgeren som samfundsborger, der orienterer sig mod at tage et bredere ansvar end alene at sikre sin egen (materielle) velfærd?

c. Brug af cases som led i debatoplæg for borgerhøringerne

Hvordan kan cases illustrere problemstillinger/dilemmaer/konflikter/udfordringer i forholdet mellem privatforbrug og miljø/ressourcebelastning? Og lægge op til borgernes vurdering af muligheden for at begrænse eller omlægge det private forbrug? Skal cases tage udgangspunkt i emneområder (fx bilisme, fødevarer, energi) eller i livsstile, i husholdningstyper, i lokalt forankrede forhold...? Hvordan tydeliggøre betydningen af individuelle valg, samt betydningen af de strukturer og betingelser, der sætter rammerne for valgene?

kl. 12.30 – 13.30

Frokost

kl. 13.30 – 15.00

Diskussion i temagrupper fortsat...

kl. 15.00 – 16.00

Opsamling, plenum. Temagrupperne fremlægger sammendrag af deres diskussioner

Bæredygtig udvikling - idéseminar den 16. august 2001

Deltagere

Suzanne Beckmann, Handelshøjskolen, Inst. for Afsætningsøkonomi
Lis Husmer, Center for Alternativ Samfundsanalyse (CASA)
Henrik Wejdling, Dansk Komité for Affald (DAKOFA)
Bjarne Rasmussen, Projekt Grønt Amt, Storstrøms Amt
Mette Jensen, Danmarks Miljøundersøgelser, Afd. for Systemanalyse
Tine Due Hansen, Forbrugerrådet
Inge Røpke, Danmarks Tekniske Universitet, Inst. for Produktion og Ledelse
Ole Michael Jensen, By & Byg
Anne Mette de Visser, Øko-net
Søren Dyck-Madsen, Det Økologiske Råd
Birgitte Hoffmann, Danmarks Tekniske Universitet, Faggruppen for Bæredygtig Byudvikling
Line Holst-Jensen, free-lance, miljø agenda 21
Astrid Jacobsen, Miljøstyrelsen, Udviklings- og Datakontoret
Per Paludan Hansen, Liberalt Oplysningsforbund
Peter Hesseldahl, freelancejournalist
Ia Brix Jensen, Danmarks Naturfredningsforening
Lars Josephsen, Miljøministeriet, departementet
Jeppe Læssøe, Danmarks Miljøundersøgelser, Afd. for Systemanalyse
Anette Petersen, Valør & Tinge

Fra Teknologirådet:

Morten Andreasen, projektmedarbejder
Ida Leisner, projektleder
Anne Funch Rohmann, projektleder